

АКАДЕМИЧНАТА АВТОНОМИЯ В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННАТА УНИВЕРСИТЕТСКА ИДЕЯ – ФИЛОСОФСКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ

¹Веселина Славова, ²Андрияна Андреева, ²Дарина Димитрова

¹Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

²Икономически университет – Варна

Резюме. Предмет на настоящата статия е академичната автономия като един от основните принципи за функциониране на висшите училища. Необходимостта от разглеждането ѝ се налага от промените, настъпили в обществените нагласи, и произтичащите от тях нови изисквания към висшите училища. Това предполага прилагането на един мултидисциплинарен подход (философски и правен), чрез който, от една страна, се изследва връзката на академичната автономия с идеята за университета, а от друга – се търсят границите на това понятие. Настъпилите промени в отношението към знанието, повлияването му от редица фактори (научни, политически, икономически) засягат идеята за свободното му разпространение и придобиване. Това налага създаването на нови модели на висше образование и необходимото правно регламентиране на отношенията между висшите училища и държавата, основаващо се на баланс между свободата и автономността на академичната общност и контрола, осъществяван от държавата.

Ключови думи: академична автономия; самоуправление; университет

Въведение

Академичната автономия е един от основните принципи, на които се основава функционирането на висшите училища. Като понятие, тя възниква още с появата на първите университети през Средновековието и във времето се изпълва с различно съдържание. В съвременността академичната автономия е предмет на динамична правнонормативна регламентация, което доказва необходимостта от многоаспектен анализ на идеята за автономност.

Значимостта на академичната автономия е безспорна за дейността на висшите училища, доколкото дава нужната свобода и произтичащата от нея отговорност на университетите като самостоятелни юридически лица, развиващи своята образователна и научноизследователска дейност. Същевременно държавата, посредством компетентните си органи, се явява принципал и регулатор в областта на образованието. Това поставя въпроса за границите

на академичната автономия и съотнасянето на отговорността между висшите училища и държавата.

В контекста на променените обществени реалности и с оглед изясняване в дълбочина на идеята за академична автономия авторите изследват понятието в два основни аспекта. От една страна, тръгвайки от философската идея на автономността и преминавайки през различните етапи и виждания на философската наука, а от друга страна – изследвайки регламентацията на понятието като правен институт в българското законодателство.

Актуалността на изследваната проблематика се обуславя от редица причини. От една страна, свързани с динамиката в обществените отношения и обусловените от това потребности от промяна в моделите на висше образование, респективно отражението на този процес на академичната автономия. От друга страна, стремеж за запазване на независимостта на научните изследвания и свобода на висшите училища да осъществяват дейността си според наложените се традиции на автономия.

Целта на настоящата статия е да се изследва академичната автономия посредством мултидисциплинарен подход. На база на проследяване на генезиса в развитието на понятието във философски и правен аспект се правят изводи и се набелязват тенденции за осъвременяването на съдържанието в контекста на променените обществени реалности.

В хода на изследването понятието за академична автономност се обвързва с идеята за възникването и функционирането на университета. Проследява се развитието на университетската идея в Европа и България. Изследва се отражението на съвременните процеси в областта на висшето образование върху академичната автономия. На базата на осъществено изследване се правят изводи и обобщения, които биха могли да подпомогнат дискусията за академичната автономия и нейното нормативно регулиране.

Материалът е съобразен с националното законодателство към 30 юни 2019 г.

1. Философски аспекти на академичната автономност

1.1. Проблемът за академичната автономност в контекста на университетската идея

Проблемът за академичната автономност е заложен в основата на университетската идея, затова изследването му трябва да започне от нея. Формално погледнато, автономността е отношение на университета с някаква външна нему власт. Още с възникването си през Средновековието първите университети имат статута на автономни корпорации, признати от духовната или от светската власт. Това налага да отстояват независимостта си спрямо: „градската управа, светската кралска власт, духовната епископска или папска власт“ (Bogdanov, 2006: 32). Оттогава досега идеята за автономия се развива и променя спрямо вътрешните и външните процеси, касаещи университета и отношението му с обществото и институциите. Днес, когато университетската идея търси себе си отново, изправена пред предизвикателството

на силно фрагментираното познание, на бързо развиващите се приложни и технически науки, на икономическите интереси, определящи приоритетните области на знанието, на злоупотребата с неговите постижения, темата за академичната автономност отново е актуална.

Доколкото университетската идея се основава на ценности като знание и истина, тя се мени в контекста на отношението към тези ценности. Идеята за университета влиза в различни сътрудничества и опозиции, но запазва в себе си пиетета към знанието и нужната за неговото придобиване и разпространение свобода и независимост. Университетът е както част от историческото време, така и една извънвремеовост на сътворяване на нови светове. В първоначалния си проект той е едновременно зависим и независим – зависим от държавата и институциите ѝ, но независим в стремежа към знание. „Но времето не изключва вечността и науката, ако тя според явяването си е едно раждане на времето, основава все пак една вечност вътре във времето“ (Schelling, 1995: 37). Понастоящем идеята за монолитното и универсално знание е невалидна, а това налага преосмислянето на мисията на университета като съвкупност от специалности, необединени от обща философска идея (като знание за самото знание), борещи се за приоритетно място в мрежата от знания.

От гледна точка на настоящето, идеята за автономността не е само отношение на университета с държавата, а една сложна компилация от зависимости и властови отношения, развиващи се в условията на съвременните социални, икономически и политически отношения. Затова основателно се поставя въпросът „Какво трябва да разбираме под университетска автономия днес?“. Дали това понятие е изживяло времето си, както смята Лиотар, или изисква нова трактовка на проблема за независимостта?

1.2. Развитие на идеята за академична автономност

Проблемът за университетска автономност идва на дневен ред с настъпването на процеси (вътрешни и външни), които поставят под въпрос университетската идея. През XVII и XVIII век, поради монопола на Църквата върху знанието и ограничаването на изследванията в областта на природните науки и изключването им от корпуса на университетското знание, започват да се създават нови научни формации, които имат по-голяма полза за държавата. Това профилиране води до обезсмисляне на идеята за универсалното знание и съответно до закриване на университети. Кризата в университетското образование изисква преосмислянето на университетската идея, на отношенията с държавата, очертаване на границите на академичната свобода за преподаватели и студенти, регламентиране на дейностите на трите основни звена в образованието – училища, университети и академии. На тази задача са се посветили учени като Кант, Фихте, Шелинг, Шилер, Хумболт, Шлайермахер.

Решението, което заздравява корпуса на университетското знание, е дадено в началото на XIX в. от Вилхелм фон Хумболт, който „предполага ясна дисциплини-

раност на съзвездие от модерни науки, вградени във философски споената сграда на знанието“ (Kiosev, 1999: 33). Основното ядро, около което се организира академичната дейност, е единното и всеобхватно знание, което бележи отношенията на университета с държавата, на отделните науки помежду им и на преподаващите и учащите се – към знанието. Немският университет възражда идеята на средновековните учени за универсалността на познанието и за общия интерес на преподаватели и студенти, състоящ се в служба на науката, като го скрепява с авторитета на държавната власт и монолитността на спекулативното мислене. Ако през Средновековието университетът е наднационално, неинституционално сдружение, то през XIX в., с централизацията на държавното управление, той се превръща в държавна институция с гарантирана автономност и свобода на преподаване и обучение. Съюзът между държавата и университета е скрепен от взаимен интерес – държавата се превръща в благодетел на университета, който, от своя страна, запазва свободата и автономността си, но се задължава да възпитава нацията. За Фихте университетът наподобява „съвършената държава – добросъвестно взаимодействие на най-различни сили, споени в органична цялост и завършеност в името на обща цел“ (Fichte, 1995: 132). Обединението не е дело на държавата, а на всички, които имат нуждата да се занимават с наука. Държавата не може да осъществява изкуствена спойка помежду им. Държавата има за цел да гарантира автономността на тези формирования и работещите в тях учени. Тя не трябва да се меси в живота на университета, тя трябва само да контролира използването на предоставените му блага. Според Кант „Заложбата за автономия, т.е. за свободно (...) съдене се нарича разум. Следователно, доколкото следва да приема или допуска истинността на ученията, философският факултет трябва да се разглежда като свободен, т.е. подчинен единствено на законодателството на разума, но не и на законодателството на правителството“ (Kant, 1994: 33). Според този проект университетът се мисли като единство, за което грижа има философията, а идеята за автономността стои в основата му. Просвещенската идея за автономност е изведена от представата за обективност на знанието и истината. Научното занимание е обвързано с времето само доколкото минава през индивида, в действителност обаче това не променя статута му на всеобщност, на ценност сама по себе си, независеща от нищо и от никого. Това е идеята за непроменливостта на разума. Сама по себе си, науката е независима от всичко временно. Целта на университета е да възстанови цялото на „абсолютното знание“, без да се губи смисъла на идеята, размивана в занаятчийското отношение към науката (Schelling, 1995: 40).

За да се осъществи този университетски проект, е необходимо единомислие между държавата и университета, единомислие и в самия университет. Единството се гарантира от общия интерес към знанието и неговото разпространение. „... Първият закон на всеки стремеж към познание е споделянето...“ (Schleiermacher, 1995: 138). Всеобщност на знанието създава и общност на хората, които вървят по пътя му. Търсенето на целостта на знанието е основната задача на университетски-

те корпорации. Знанието не бива да се локализира в границите на дадена държава, нито пък трябва между учените да има стремеж към доминация и разделение от външни признаци, като говоренето на един език. Понастоящем бихме допълнили – или принадлежността към една културна традиция или определени политически убеждения. „Значи явно се предполага, че всеки член на дадена академия е в съгласие със себе си и с останалите относно философските принципи на своята наука, че всеки се отнася към своята специалност с философски дух и именно този, приличащ си у всеки дух, в съчетание със специфичния за всекиго талант прави от всекиго истински член на обединението“ (Ibid.: 152).

С промяната на отношението към познанието се променя и отношението между държавата и университета. „Автономията мени своя облик“, казва Ясперс (Jaspers, 1995: 310) и това се случва с превръщането на знанието от монолитно единство в хетерогенна структура. Тази промяна се отразява и на вътрешната организация на университетската институция, а оттам – и на разбирането за автономност спрямо държавата. Предпоставките за това са различни – масовизация на образованието, промяна на отношението към познанието, тясната специализация, икономически и политически интереси, възпрепятстващи представата за автономност в духа на класическата традиция.

Някои от текстовете на философите на XX век са посветени на опита да се възстанови идеята за единното познание. „Европа е станала на парчета“, заявява Ортега и Гасет (Ortega y Gasset, 2016: 41). Човекът се е изгубил в търсене на отделното, а мисията на университета е да възстанови цялото. Противоречиви са позициите по въпросите дали в университета трябва да се дава възможност за развитието само на т.нар. практически науки, или трябва да се запази идеята за фундаменталното знание. Според Ортега и Гасет масите трябва да се обучават, за да се приобщят към знанието и културата и да бъдат по-полезни на държавата и човечеството. Основните постулати на университета са да образова, да въвежда средния човек в сферата на фундаментални дисциплини и да го подготвя професионално. Според испанския философ спойката в университетската институция се осъществява от факултета по култура.

В духа на Хумболтовата традиция Ясперс също развива идеята за единството на научното знание. „Държавата и университетът преуспяват, ако от своя общ произход работят за една и съща цел“ (Jaspers, 1995: 313). В основата на идеята за държавност трябва да стои свободата, а тя води по необходимост и до стремеж към истината. Университетът е зависим от държавата, доколкото тя гарантира неговата свобода да търси истината. Университетът не бива да се противопоставя на контрола от страна на държавата, той е част от гаранциите за неговата свобода. Университетската структура отговаря на идеята за цялостност на познанието, скрепена и от единството на общността на преподаватели и студенти. Хабермас отхвърля идеята на Ясперс като невъзможен идеалистически проект. За него университетската институция, основаваща се на обща идея, е непостижима. Тя обединява в

себе си различни функции, с което предопределя вътрешната си нееднородност (Habermas, 1995: 420). Знанието не е елитарно, затворено между университетските стени, то има връзка с културата и политиката на едно общество. Университетската идея може да има смисъл само в отношение с жизнения свят, а не независимо от него. Идеята за автономия, като производна на разума, не може да бъде мислена в контекста на съвременната ситуация и отношения на държавата и университета. Единството на университета не може да се крепи на една идея, а по-скоро на комуникативната рационалност, която удържа обществото в цялост.

Ако първоначално автономността се интерпретира като отношение между университет и държавните институции, то в съвременността университетът е изкушен да обслужва много интереси. „Ако опростим нещата до крайност, можем да приемем, че „постмодерното“ е недоверие в метаразказите. Това недоверие е последица от прогреса на науките; а този прогрес, на свой ред, също го предполага. На остарялостта на метаповествователния порядък на легитимацията съответства тъкмо кризата в метафизическата философия, както и кризата в зависещите от нея университетски институции. Повествователната функция губи своите функции: големия герой, големите опасности, големите пътешествия и голямата цел“ (Lyotard, 1996: 40). „Меркантилизацията на знанието“ го превръща в инструмент за управление и подчинение. Обвързването на знанието с нравствеността, на истината със справедливостта вече е минало. Моделът на немския университет е спекулативен, тъй като институционализира „спекулативната езикова игра“ (Ibid.: 84).

Автономността може да се мисли и по посока на отделните науки и стойността им за знанието, преценявано от гледна точка на ползата спрямо обществото – проблем, поставен още от Кант в „Спорът на факултетите“. Необходимостта от преразглеждане на конфликтите между фундаментални и приложни науки, все по-задълбочаващата се потребност от сътрудничество и промяна на статута на класическите представи за научно знание. Техническият напредък и знанието за знанието. Промяната в самите науки и отношението им към собствения им предмет, както и към останалите науки, ни връща отново към идеята за универсалното познание, която стои в основата на университетската идея. Какво да очакваме от университета, дали той е само място за преподаване на знания, или и за създаване на нови? Последното изисква широко познание и надскачане на ограниченията на тясната специализация, то предполага комуникация между научните области. Същевременно преподаването е свързано с отговорност – да преподаваш, означава не само да разпространяваш вече наученото, а и да го споделяш. „...Макар че не създават светогледна, политическа и религиозна общност, преподавателите, студентите и служителите на един светски университет формират общност чрез това, че имат едни и същи споделени цели и мотиви“ (Gitcheva-Gotcheva, 2002: 90).

Едно от условията за съществуване на университетската автономия е способността на университета да поставя и отстоява свои цели (Boiadjieva, 1999: 124),

т.е. всеки университет трябва да изгради своя облик въз основа на собствената си политика.

Новите характеристики на университета са: интердисциплинарност, диалогичност, гъвкавост, отговорност по отношение на знанието и неговото прилагане.

„Съвременният тип професионализъм е свързан с ...непрестанно учене – с непрекъснато усвояване на нови неща, които обаче трябва по необходимост да се връщат (стъпват) върху една обща база, академичната основа. Така че може би тенденцията на съвременните пазари на академични кадри е да се търсят повече подобни специалисти: способни на непрестанни трансформации, преобразуване и преквалификация“ (Kiosev, 1999: 39).

2. Правна уредба на академичната автономия в контекста на обществената необходимост от този правен институт

2.1. Развитие на правната уредба на академичната автономия в България

Ако идеята за академична автономия възниква още с появата на първите университети в Европа през Средновековието, то в България се поражда едва след Освобождението (Dimitrova, 2016b). Първото висше училище в България е открито през 1888 г., но до демократичните промени, настъпили след 1989 г., националното ни законодателство не използва термина „академична автономия“ и не урежда такъв правен институт. В периода от Освобождението до 1944 г. за първи път в нашето общество се поставя проблемът за същността и границите на академичната автономия и се подлагат на обществен дебат въпроси, които след десетилетия ще бъдат в основата на академичните традиции, които имаме днес. В следващите години – от 1944 до 1989, висшите училища не разполагат с академична автономия, тъй като държавата установява всеобхватен контрол над целия обществен живот, в това число и над академичната общност (Dimitrova, 2016a).

Принципът за академична автономия в управлението на университетите като правен институт е уреден за първи път в България през 1990 г. със Закона за академична автономия на висшите учебни заведения (Обн. ДВ бр. 10/1990 г. – отм.). Съгласно чл. 3 на посочения закон висшите учебни заведения самостоятелно извършват редица административни и стопански дейности, в които намира израз академичната автономия.

Законът за академична автономия на висшите учебни заведения се прилага само пет години (отменен е с приемането на Закона за висшето образование – ДВ бр. 112/1995 г.), но той е важен като нормативен акт, който за първи път използва термина „академична автономия“ и уреждайки този правен институт, поставя началото на нови демократични традиции. Наред с тези положителни законодателни промени предоставянето на академична автономия води и до негативни обществени последици – безконтролно създаване на нови специалности и факултети във висшите училища. Същевременно не се предвиж-

дат контролни механизми, които да съчетаят автономията с отговорността на университетите пред обществото, а това води до спад в качеството на висшето образование (Todorov, 2011). Институтът на акредитацията на висшите училища е въведен за първи път в нашето законодателство през 1995 г. с приемането на действащия Закон за висшето образование. Независимо от трудностите през този период в България са осъществени редица положителни промени в системата на висшето образование. За повишаване качеството на образованието са предприети конкретни мерки, а именно към Министерския съвет се създава Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) като специализиран държавен орган за контрол на качеството в системата на висшето образование (Blidov, 2013).

Съвременната правна уредба на академичната автономия, на първо място, е дадена в Конституцията чрез прогласяването на този принцип в управлението на висшите училища в нормата на чл. 53, ал. 4 от основния закон. След това този правен институт е доразвит подробно в Глава четвърта на Закона за висшето образование. Смесът на академичната автономия се свежда до признаване от страна на държавата на академична свобода, самоуправление (Andreeva & Dimitrova, 2019) и неприкосновеност на висшите училища. Тя, разбира се, не изключва необходимостта държавата да регулира отношенията по повод извършваната научно-образователна дейност в рамките на контрола, който е длъжна да упражнява съгласно чл. 53, ал. 6 от Конституцията (Andreeva & Dimitrova, 2018b).

Съгласно действащата правна уредба академичната автономия е основополагащ принцип в управлението на висшите училища и едва ли някой би оспорил обществената необходимост от законова регламентация на този правен институт, предвид изложеното в предходната точка относно развитието на идеята за академична автономност. Въпросите, които възникват, са върху какви начала да се изгради правната уредба и каква да бъде нейната цел. Отговорите на тези въпроси трябва да бъдат търсени чрез методите на философията на правото, която е наука за принципите на правотворчеството, за качествата, които трябва да притежава, и за критериите, по които да се реализира правото (Boychev, 2006: 10).

Като правен институт, академичната автономия представлява група от правни норми, регулиращи специфични правоотношения от управлението на образованието, като дял на административно право, специална част. От една страна, чрез нормите на този правен институт се уреждат правоотношенията вътре в самата академична общност, обхващаща членовете на академичния състав, студентите и докторантите. Тези правоотношения касаят дейностите, включени в академичната свобода и академичното самоуправление на висшето училище (чл. 20 и 21 от ЗВО). От друга страна, академичната автономия определя степента на допустима намеса в дейността на университетите от страна на компетентните държавни органи. Така чрез нормите на този правен институт се регулират външните правоотношения за осъществяване на

контрол върху висшите училища от страна на държавата, която упражнява функции по управление на висшето образование чрез Народното събрание и Министерския съвет (арг. чл. 8, 9 и 22 от ЗВО).

Върху формирането на правото и неговите институти влияние оказват ценностни оценъчни явления като справедливост, нравственост, свобода, които определят неговите качества като нормативен регулатор на обществените отношения. Успоредно с това върху формирането на правото влияние оказва и държавната политика. За разлика от посочените оценъчни явления, които могат да оказват само положително въздействие върху формирането на правните институти, то политиката е в състояние да оказва и отрицателно въздействие върху качествата на правото (Boychev, 2006: 72), а от там – и на закона, като негов източник.

За това не е случайно, че институтът на академичната автономия е уреден законодателно за първи път през 1990 г. След десетилетия на тоталитарно управление е назряла огромна обществена потребност от свобода във всички сфери на живота, включително и в областта на висшето образование. На висшите училища е предоставена академична автономия, но не е предвиден контрол върху качеството на научната и образователната дейност. Разбирането, че тези процеси могат да се саморегулират, се оказва недалновидна държавна политика. Това налага само 5 години по-късно да се направят значителни законодателни промени с приемането на Закона за висшето образование. Практиката по неговото прилагане през годините показва непълноти, а също и наличие на много противоречия в правната уредба, което е наложило десетките изменения и допълнения на Закона за висшето образование от приемането му до днес. Голяма част от тези законодателни промени водят до постепенно ограничаване на академичната автономия и засилване на контрола от страна на държавата чрез: въвеждането на процедурите за институционална и програмна акредитация (Mateeva, 2010); чрез разширяване на възможностите за съдебно (Andreeva & Dimitrova, 2018c) и административно оспорване (Andreeva & Dimitrova, 2018a) на актовете на органите за управление на висшите училища; чрез установяването на минимални национални изисквания за заемане на академични длъжности (Dimitrova, 2019).

В обобщение на гореизложеното трябва да се подчертае, че от една страна, правото е нормативен регулатор на съществуващите обществени отношения, но от друга страна, правната уредба предопределя тенденциите за бъдещото развитие на обществените отношения в съответствие с целите и приоритетите на държавната политика. Това важи в пълна степен за академичната автономия като правен институт и като принцип за управлението на висшите училища. Съвременното демократично гражданско общество има потребност академичната общност да е автономна, за да има свобода да се самоуправлява, и за да има свобода на научното творчество. Същевременно общественият интерес изисква качествено висше образование и стойностни научни постижения и публикации с оглед страната ни да заеме достойно място в Европа и света.

2.2. Съвременни тенденции във висшето образование и отражението им върху академичната автономия

Проследявайки, от една страна, философския аспект на зараждането и еволюцията на понятието академична автономност и анализирайки го впоследствие през призмата на законодателното виждане, заложено във вътрешната българска нормативна уредба, можем да кажем, че двете проявления са взаимосвързани. От една страна, правото материализира в норми разбирането за академична автономия, като по този начин я въвежда като принцип и задава мярката. От друга страна, законодателството следва общественото развитие и в този смисъл, то е призвано както да внесе стабилност в обществените отношения посредством тяхното урегулиране, така и да предвари процесите на изменението им, за да е адекватно на тях. В разглежданата сфера на висшето образование динамиката в развитието е продиктувана от общия процес на промяна във всички сфери от обществения живот. В този смисъл, се наблюдава изоставане на образователните политики от бързата промяна, настъпваща в резултат на влиянието на комплекс от фактори, като дигитализация, глобализация, свободно движение на хора и др.

В настоящата разработка отчитаме влиянието на тези процеси единствено в рамките на националната ни система за висше образование, предвид ограничениния обем на изследването и зададените параметри в неговия предмет. Разбира се, това не означава, че то е откъснато от общите тенденции в европейски и международен план.

Сред приоритетите за управление в периода 2017 – 2021 г. българското правителство е заложило темата за модернизиране на образованието в различните му степени. В областта на висшето образование водещо е изграждането на нова законодателна уредба, целяща повишаване на неговото качество и ориентирането му към практическите нужди на пазара на труда. Взаимосвързани с качеството, респективно контрола, са и реформирането на НАОА и системата за оценяване и акредитация и усъвършенстването на Рейтинговата система.

Висшите училища осъществяват освен образователна дейност и научни изследвания. В тази насока приоритетно е заложен ежегоден ръст за науката с цел укрепване и модернизация на научните организации в България за конкурентоспособни научни изследвания. Прозрачно и справедливо финансиране на научните изследвания съобразно националните приоритети¹⁾.

В контекста на изследване на принципа на академичната автономия са и предложениите от законодателя промени в проекта за изм. и доп. на ЗВО²⁾.

От разгледаните правни и философски аспекти на принципа на академичната автономия е безспорно както доктриналното, така и нормативното му прилагане в държавите с водещи модели в сферата на висшето образование. Съответно от съдържателна гледна точка, всяка страна има различни подходи, които, от една страна, определят пределите на академичната автономия, а от друга – взаимодействието университет – принципал (държава).

Дейността на висшите училища е в полза на обществото и това безспорно определя ролята на държавата в няколко основни насоки:

- регулация посредством норми от вътрешното право, допълвани с норми, локални за всеки университет;
- контрол на качеството на образователната дейност и научните изследвания;
- финансиране на значителна част от дейността на държавните университети със средства от държавния бюджет и допълване със собствени средства, реализирани от автономните субекти.

Без да претендираме за изчерпателност, тези три опорни стълба отразяват държавната роля в областта на висшето образование, и по-конкретно спрямо института на академичната автономия. В съвременния период от развитието на обществото се отчита необходимост академичната автономия да се съчетае с механизми за институционална отговорност – за постигане на прозрачност и връзка с интересите на обществото³⁾.

Очаква се посредством предложените промени в нормативната уредба да се оптимизира институционалната мрежа за висше образование и да се направи стъпка към усъвършенстване на системата за управление на висшите училища в условията на прозрачност и отчетност, при взаимодействие между академична автономия и държавни и обществени интереси.

Към настоящия момент спрямо действащия модел за управление на университетите са отправяни критики както в теорията, така и от страна на бизнеса.

Затвореното самоуправление на държавните университети се отчита като неподходящ модел на управление на висшите училища от някои автори (Lazarov, 2018: 72)⁴⁾. Това мнение не може да бъде споделено. Академичната автономия в съвременните ѝ проявления в българското висше образование се нуждае от актуализация в някои от аспектите ѝ, но това не означава тотално отричане на модела. В европейски план, един от добрите модели, адаптиран към съвременните реалности и условия, е немският тип, където в управлението на университета следва да се включват освен представители на академичния състав на висшето училище и представители на държавата, обществеността и бизнеса.

В идеята на законодателната реформа на българското висше образование е заложено държавата да засили ролята си в управлението на държавните висши училища.

С оглед отражението на тези промени върху академичната автономия може да посочим очаквано стесняване в пределите на автономията и диференциране между научно и административно управление.

Заклучение

Въз основа на извършеното изследване на академичната автономия, от гледна точка на философското разбиране и с оглед на правните ѝ аспекти, като зададен в законодателството ни правен институт, могат да бъдат направени някои изводи и обобщения.

На първо място, се наблюдават взаимосвързаност и логическа обусловеност между философския прочит на университетската идея и нормативната регулация на академичната автономия. Това е част от генезиса и развитието на понятието.

На второ място, българското законодателство регламентира института на академичната автономия в съвременния период от своето развитие. Систематичното място на правния институт се променя от регламентация в отделен и нарочен нормативен акт до включването му в основния източник – ЗВО. Тази промяна може да се отчете като правилна с оглед на обвързването му с нормите на закона и отражението, което дава, върху други правни институти.

На трето място, динамиката в обществените процеси налага актуализация в модела на висшето образование с цел съответствието му с потребностите на пазара на труда и новите обществени реалности. Това неминуемо се отразява и върху законовата рамка, съответно с ефект и върху съдържанието на института на академичната автономия.

В обобщение можем да кажем, че академизмът и академичната автономия са предмет както на философско изследване, така и част от правната теория и законодателство. В посока на своята еволюция правната уредба на института търпи промяна в българското законодателство, която към момента е в процес на обсъждане предвид проекта за изменение и допълнение на ЗВО.

БЕЛЕЖКИ

1. <http://www.gov.bg/bg/pravitelstvo/programa-na-pravitelstvoto/obrazovanie-i-nauka> [22.10.2019]
2. Достъпен на: <https://www.mon.bg/bg/100164> [22.10.2019]
3. Виж: Мотиви към проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за висшето образование.
4. Затвореното самоуправление е дефинирано с изборност от долу нагоре на всички органи на управление и недопускане на външни хора в тези органи.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреева, А. & Димитрова, Д. (2018а). Административен контрол върху процедурите за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности. *Юридически сборник, XXV*, 86 – 97.
- Андреева, А. & Димитрова, Д. (2018b). Акредитацията на висшите училища като гаранция за качество на висшето образование в контекста на академичната автономия. *Стратегии на образователната и научната политика, XXVI* (6), 613 – 626.
- Андреева, А. & Димитрова, Д. (2018c). Съдебен контрол върху административните актове по процедури за хабилитация (стр. 80 – 98). *Административно право – съвременни тенденции в праворазда-*

- ването и доктрината. Варна: Наука и икономика, Икономически университет – Варна.
- Андреева, А. & Димитрова, Д. (2019). Академичното самоуправление в България – традиции и предизвикателства. Стратегии на образователната и научната политика, XXVII (2), 141 – 153.
- Блидов, А. (2013). Акредитацията в сферата на висшето образование в Република България. *Правна мисъл* (3), 19 – 31.
- Богданов, Б. (2006). *Университетът – особен свят на свобода*. София: НБУ.
- Бойчев, Г. (2006). Въведение в правото, част втора. *Философия на правото*. София: Св. Климент Охридски.
- Бояджиева, П. (1999). Университет или университети (стр. 121 – 128). От П. Бояджиева (съст.), *Университетска автономия и академична отговорност*. София: Лик.
- Гичева-Гочева, Д. (2002). *Университетът: накъде?* София: СОНМ.
- Димитрова, Д. (2016 а). Исторически традиции и тенденции за развитие на академичната автономия. *Известия на Съюза на учените – Варна*. Серия Хуманитарни науки (1), 63 – 69.
- Димитрова, Д. (2016 б). Правен режим на висшите училища в България от Освобождението до днес. *Известия на ИУ – Варна*, 60 (2), 226 – 238.
- Димитрова, Д. (2019). Предизвикателства пред висшите училища, свързани с академичното развитие (стр. 349 – 357). *Правото и бизнесът в съвременното общество: Актуални правни предизвикателства в икономиката: Сборник с доклади от I национална научна конференция*, 9 ноември 2018. Варна: Наука и икономика.
- Кант, И. (1994). *Спорът на факултетите*. София: Христо Ботев.
- Кьосев, А. (1999). Artes Liberales: възможности, перспективи, опасения (стр. 32 – 45). П. Бояджиева (съст.), *Университетска автономия и академична отговорност*. София: Лик.
- Лазаров, Л. (2018). *Проблемите на висшето образование*. Наука, XXVIII (2), 71 – 76.
- Лиотар, Ж.-Ф. (1996). *Постмодерната ситуация*. София: Наука и изкуство.
- Матеева, Ж. (2010). *Правни аспекти на акредитацията* (стр. 522 – 527). Международна конференция „Предизвикателства пред висшето образование и научните изследвания в условията на криза“. Бургас: БСУ.
- Ортега и Гасет, Х. (2016). *Мисията на университета и други есета на тема образование и педагогика*. София: НБУ.

- Тодоров, М. (2011). Има ли нужда от нова реформа на висшето образование? *Стратегии на образователната и научната политика* (1), 45 – 55.
- Фихте, Й. Г. (1995). Дедуциран план за висше училище, което да се създаде в Берлин и да е в подобаваща връзка с една Академия на науките (стр. 240 – 258). От П. Бояджиева (съст.), *Измерения на университетската идея*. София: Св. Климент Охридски.
- Хабермас, Ю. (1995). Идеята за университета – учебни процеси (стр. 412 – 443). П. Бояджиева (съст.), *Измерения на университетската идея*. София: Св. Климент Охридски.
- Шелинг, Й. В. (1995). Лекции върху метода на академичното следване (стр. 36 – 134). П. Бояджиева (съст.), *Измерения на университетската идея*. София: Св. Климент Охридски.
- Шлайермахер, Фр. (1995). Мисли по повод немските по дух университети с приложение относно един нов университет (стр. 135–227). П. Бояджиева (съст.), *Измерения на университетската идея*. София: Св. Климент Охридски.
- Ясперс, К. (1995). Идеята за университета (стр. 309 – 391). П. Бояджиева (съст.), *Измерения на университетската идея*. София: Св. Климент Охридски.

REFERENCES

- Andreeva, A. & Dimitrova, D. (2018a). Administrativen kontrol varhu protsedurite za pridobivane na nauchni stepeni i za zaemane na akademichni dlazhnosti. *Yuridicheski sbornik*, XXV, 86 – 97.
- Andreeva, A. & Dimitrova, D. (2018b). The higher school accreditation as warranty for quality of the higher education in the context of the academic autonomy. *Strategies for Policy in Science and Education-Strategii na Oobrazovatelna i Nauchna Politika*, XXVI (6), 613 – 626. [In Bulgarian]
- Andreeva, A. & Dimitrova, D. (2018c). Sadeben kontrol varhu administrativnite aktove po protseduri za habilitatsia (pp. 80 – 98). In *Administrativno pravo – savremenni tendentsii v pravorazdavaneto i doktrinata*. Varna: Nauka i ikonomika, Ikonomicheskii universitet-Varna.
- Andreeva, A. & Dimitrova, D. (2019). The academic self-government in Bulgaria – traditions and challenges. *Strategies for Policy in Science and Education-Strategii na Oobrazovatelna i Nauchna Politika*, XXVII (2), 141 – 153. [In Bulgarian]
- Blidov, A. (2013). Akreditatsiyata v sferata na vissheto obrazovanie v Republika Bulgaria. *Pravna misal* (3), 19 – 31.
- Bogdanov, B. (2006). *Universitetat – osoben svyat na svoboda*. Sofia: NBU.
- Boyadzhieva, P. (1999). Universitet ili universiteti (pp. 121 – 128).

- In P. Boyadzhieva (Ed.), *Universitetska avtonomia i akademichna otgovornost*. Sofia: Lik.
- Boychev, G. (2006). Vavedenie v pravoto, chast vtora. *Filosofia na pravoto*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Dimitrova, D. (2016a). Istoricheski traditsii i tendentsii za razvitie na akademichnata avtonomia. *Izvestia na Sayuza na uchenite – Varna. Seria Humanitarni nauki* (1), 63 – 69.
- Dimitrova, D. (2016b). Legal regime of the Bulgarian high schools from the liberation until PRESENT days. *Izvestiya. Journal of Varna University of Economics*, 60 (2), 217 – 229.
- Dimitrova, D. (2019). Predizvikelstva pred visshite uchilishta, svarzani s akademichното razvitie (pp. 349 – 357). In *Pravoto i biznesat v savremennoto obshtestvo: Aktualni pravni predizvikelstva v iekonomikata: Sbornik s dokladi ot I natsionalna nauchna konferentsia, 9 noemvri 2018*. Varna: Nauka i iekonomika.
- Fichte, J. G. (1995). Dedutsiran plan za visshe uchilishte, koeto da se sazdade v Berlin i da e v podobavashta vrazka s edna Akademia na naukite (pp. 240 – 258). In P. Boyadzhieva (Ed.), *Izmerenia na universitetskata ideya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Gicheva-Gocheva, D. (2002). *Universitetat: nakade?* Sofia: SONM.
- Habermas, J. (1995). Ideyata za universiteta – uchebni protsesi (pp. 412 – 443). In P. Boyadzhieva (Ed.), *Izmerenia na universitetskata ideya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Jaspers, K. (1995). Ideyata za universiteta (pp. 309 – 391). In P. Boyadzhieva (Ed.), *Izmerenia na universitetskata ideya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Kant, I. (1994). *Sporat na fakultetite*. Sofia: Hristo Botev.
- Kyosev, A. (1999). Artes Liberales: vazmozhnosti, perspektivi, opasenia (pp. 32 – 45). In P. Boyadzhieva (Ed.), *Universitetska avtonomia i akademichna otgovornost*. Sofia: Lik.
- Lazarov, L. (2018). Problemita na vissheto obrazovanie. *Nauka*, XXVIII (2), 71 – 76.
- Lyotard, J.-F. (1996). *Postmodernata situatsia*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Mateeva, Zh. (2010). Pravni aspekti na akreditatsiyata (pp. 522 – 527). In *Mezhdunarodna konferentsia “Predizvikelstva pred vissheto obrazovanie i nauchnite izsledvania v usloviyata na kriza”*. Burgas: BSU.
- Ortega y Gasset, J. (2016). *Misiyata na universiteta i drugi eseta na tema obrazovanie i pedagogika*. Sofia: NBU.
- Schelling, F.W.J. (1995). Lektsii varhu metoda na akademichното sledvane (pp. 36 – 134). In P. Boyadzhieva (Ed.), *Izmerenia na universitetskata ideya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

- Schleiermacher, Fr. (1995). Misli po povod nemskite po duh universiteti s prilozhenie otnosno edin nov universitet (pp. 135–227). In P. Boyadzhieva (In.), *Izmerenia na universitetskata ideya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Todorov, M. (2011). Ima li nuzhda ot nova reforma na vissheto obrazovanie? *Strategies for Policy in Science and Education-Strategii na Oobrazovatelnata i Nauchnata Politika* (1), 45 – 55.

ACADEMIC AUTONOMY IN THE CONTEXT OF THE CONTEMPORARY IDEA OF A UNIVERSITY – PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS

Abstract. The subject of the present paper is academic autonomy as one of the fundamental principles for the functioning of the higher education institutions. The need to examine it is necessitated by changes in public attitudes and the resulting new requirements for higher education institutions. This demands the implementation of a multi-disciplinary (philosophical and legal) approach, through which both the notion of academic autonomy and its relationship with the idea of the university are to be explored. The changed attitudes towards the notion of knowledge, motivated by a number of factors (scientific, political, economic), have an impact on the idea of its free distribution and acquisition. This calls for the creation of new models of higher education and the necessary legal regulation of the relations between the higher education institutions and the state, based on a balance between the freedom and autonomy of the academic community and the state control.

Keywords: academic autonomy; self-management; university

✉ **Dr. Veselina Slavova, Assoc. Prof.**

ResearcherID AAB-8548-2019

Medical College

Medical University „Prof. Dr. P. Stoyanov“

55, M. Drinov St.

9000 Varna, Bulgaria

E-mail: veselina.slavova@mu-varna.bg

✉ **Dr. Andriyana Andreeva, Assoc. Prof.**

ResearcherID AAB-9846-2019

E-mail: a.andreeva@ue-varna.bg

✉ **Dr. Darina Dimitrova, Assist. Prof.**

ResearcherID AAB-9007-2019

Legal Studies Department

University of Economics – Varna

77, Kniaz Boris, Blvd.

9002 Varna, Bulgaria

E-mail: darina@ue-varna.bg